

УДК 378.147

А.Л. Сембрат, доцент, канд. пед. наук

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

E-mail: phdru_pedagogika@mail.ru

АНАЛІЗ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Розглядається функціонування особистісно-орієнтованої технології у вихованні, аналізуються сучасні дослідження з даної проблеми, визначені провідні принципи функціонування особистісно орієнтованих технологій виховання.

Ключові слова: *особистісно-орієнтованої технології, виховне завдання, виховання, виховна технологія.*

Визначення проблеми. На сучасному етапі становлення правової демократичної держави – інтеграції України до загальноєвропейського співтовариства дедалі більшої гостроти набуває проблема виховання особистості – творця власного майбутнього, гуманіста, громадянина–патріота України. Демократизація освіти, надання їй державно-національної спрямованості вимагають від психолого-педагогічної науки пошуку нових шляхів якісного вдосконалення виховання підростаючої особистості [1].

Проблеми виховання у педагогічній науці є найбільш важливими. Стратегію сучасної педагогічної освіти складають суб'єктивний розвиток та саморозвиток особистості вчителя, здатного не тільки обслуговувати педагогічні й соціальні технології, які є, але й виходити за межі нормативної діяльності, здійснювати інноваційні процеси творчості в широкому розумінні. Ця стратегія повинна втілюватися в принциповій спрямованості змісту й форм навчального процесу вищої педагогічної школи на пріоритет особистісно орієнтованих технологій педагогічної освіти при формуванні в майбутніх учителів готовності до творчої діяльності.

Вирішення цих складних завдань об'єктивно необхідне для розв'язання реально існуючих суперечностей, що накопичились за останні роки в освітній практиці та суспільстві в цілому між: об'єктивною і суб'єктивною необхідністю створення оптимальних педагогічних умов для найбільш повного розкриття творчих якостей і можливостей учнів та відсутністю відповідної науково обгрунтованої технології педагогічного процесу в навчально-виховних закладах; потребою держави у високоосвічених творчих особистостях, здатних працювати й діяти в нестандартних ситуаціях, та падінням престижу позакласної і позашкільної виховної діяльності, небажанням молоді самостійно залучатись до серйозних творчих пошуків, що зумовлює потребу виховання духовно зрілої, високоморальної, соціально активної творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин проблеми. Аналіз досліджень і публікацій показав, що науковці працюють над створенням такої моделі вихованості людини, яка б давала їй змогу оптимально вирішувати складні питання своєї життєтворчості, успішно досягти індивідуальних і суспільних цілей. Особлива увага звертається на розробку нових виховних технологій, які б забезпечували формування і розвиток у підростаючої особистості насамперед духовних здібностей як домінуючих і вирішальних для розвитку ціннісної системи людини [2, 3].

Проблеми виховання особистості присвячено значну кількість психолого-педагогічних досліджень. Зокрема, розроблені та розробляються методологічні проблеми виховання і становлення особистості (Г. Андреева, Л. Анциферова, Р. Бернс, А. Бойко, І. Бех, О. Киричук, Б. Лихачов та ін.); досліджуються різні аспекти виховання особистості: морального виховання (В. Гаврилов, А. Донцов, В. Оржеховська та ін.); розвитку духовних потреб (В. Антофійчук, М. Білогорка, О. Сухомлинський та ін.); естетичного виховання (І. Зязун, П. Іваницька, Л. Левчук та ін.); громадського виховання (В. Белоусова, І. Єрмаков, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.); національного виховання (Г. Ващенко, М. Стельмахович, Р. Скульський та ін.); ідеї самоцінності людської особистості (Б. Бітінас, Л. Буєва, Г. Ващенко, С. Гессен, Г. Сковорода та ін.); концептуальні положення про організацію навчально-виховного процесу гімназії (О. Гавалі, Ю. Гільбух, О. Добенько, А. Лопухівська, В. Паламарчук та ін.).

На вирішення даної проблеми не вистачає теоретичних і емпіричних досліджень аналізу особистісно-орієнтованих технологій в системі підготовки майбутніх учителів. Тому **метою** даного дослідження є аналіз функціонування особистісно орієнтованої технології виховання в системі підготовки майбутніх учителів. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом термін «виховна технологія» став широковживаним як у педагогічній науці, так і виховній практиці. Однак зміст його ще не має чіткої визначеності. То ж не дивно, що виховну технологію подекуди ототожнюють з тим чи іншим вживаним

виховним методом, а то й взагалі вважають даниною моді. Звичайно, що практично – перетворювальна сила того чи іншого знання пропорційно залежить від рівня його науковості, зокрема, емпіричного чи теоретичного. Хоч останній і має свої якісні градації. Це безпосередньо стосується і теорії виховання. Традиційні уявлення про його методи, тобто способи впливу на індивідів з метою їх виховання та розвитку, склалися експериментальною педагогікою. Йдеться насамперед про психіку досліджуваних, про знання її експериментатором, врахування цих знань у побудові наукових узагальнень, та закономірностей.

Для педагогіки виховання принциповим методологічним орієнтиром стало психологічне вирішення проблеми про співвідношення розвитку і виховання, оскільки саме від цього залежала своєрідність методичної організації виховного процесу. Розвиток дитини відбувається в особливій діяльності привласнення суспільно заданих здібностей, такої, що з самого початку розгортається через спілкування дитини з дорослими, і якщо такому спілкуванню, діяльності привласнення у певних історичних умовах надається необхідна спрямованість, то виникає власне виховання як форма розвитку.

Виховання досягає своїх цілей, якщо вміє спрямувати власну діяльність дитини. Важливо, щоб вона, з одного боку, розумілася такою що виникає і формується у процесі виховання, а з іншого – представлялась у контексті самого дитинства. У цьому випадку певне врахування характеру і особливостей власної діяльності дитини виступає не як протиставлення розвитку і вихованню, а як введення у педагогічний процес важливішої умови реалізації його цілей. У виховному завданні виділяється загальна мета дії вихователя, яка конкретизується стосовно певного етапу її розв'язку, тактика, спрямованість, зміст, спосіб подання та умови здійснення цієї дії, а також характер реагування вихованця. Слід пам'ятати, що керування у сфері виховання – це не сувора детермінація діяльності дитини. Спосіб керування (виховний вплив) лише задає, а не визначає однозначно діяльність вихованця. Тому розв'язання тим завдання, що спрямоване на виховання, психологічно виступає для нього вільний і творчий акт. Суть його розв'язку полягає в забезпеченні переходу від деякого вихідного стану системи особистісних смислів і соціально-моральних цінностей до передбачуваного стану цієї системи, причому цей перехід має бути здійснений за дотримання певних обмежень, які накладаються на часові параметри й організаційні форми процесу виховання і виховних дій.

Одна з особливостей завдання, спрямованого на виховання, полягає в тому, що воно не може бути розв'язане вчителем безвідносно до розв'язання завдання, яке сприяє вихованню. Процес його розв'язання розгортається як спільна діяльність і діяльне спілкування в системі «вчитель – учні», їх співробітництво і співдружність у реальних і живих контактах. А це й складає те середовище, в якому виникає і розвивається особистість дитини і особистість дорослого як учителя. Виходячи з розуміння виховання як керування виховною діяльністю, одним із центральних понять є спосіб управління, яке за своїм змістом збігається з поняттям «метод виховання». У ньому доцільно виділити такі основні етапи: а) розкриття змісту моральної вимоги; б) формулювання завдання, яке сприяє вихованню; в) керування процесом його розв'язання.

Особистісно орієнтовані виховні технології однаковою мірою звернені до вихованця і до вихователя, їх особливостей і схильностей. вихователь має щоразу ніби заново будувати свої стосунки з вихованцем, особистісний момент утворює центр таких технологій. Особистісна позиція вихователя полягає в людяності, неутилітарності ставлення не лише до вихованця, а й до самого себе як особистості. Отже, ніяка найвитонченіша виховна техніка й інтуїція не врятують, якщо вчитель – людина аморальна, якщо його смислова сфера орієнтована на егоцентричні цінності. Хоч би якою методикою такий вчитель користувався, він сприятиме вихованню людей аморальних. Це необхідно твердо засвоїти, а не чекати від психологів та педагогів якогось алгоритму, системи порад, які самі собою творитимуть диво морального виховання.

Виховний процес, орієнтований на особистість, не може обійтися без звернення дитини на саму себе. Дитину слід навчити осмислювати свої спонуки, прогнозувати наслідки власних вчинків ля самої себе та інших людей, узгоджувати цілі власної поведінки із засобами їх досягнення. Внутрішній світ людини складається із сукупності психічних процесів (відчуття, уявлення, емоції, потреби, мотиви, здібності, якості). Ці утворення відображаються у свідомості особистості. Аби їх пізнати, необхідно, щоб у суб'єкта сформувалось уявлення про власне “Я”. Але воно не усвідомлюється ним як первинна реальність, а формується у зв'язку з певними стосунками, в які вступає суб'єкт і від яких він залежить. Лише протиставляючи себе іншому, людина усвідомлює себе.

Практично втілюючи особистісно орієнтовані виховні технології, педагог у школі моделює майбутнє суспільство. Досягнення цієї мети безпосередньо пов'язане з його виховною позицією – синтезом професійних та індивідуальних рис особистості вчителя. В умовах демократизації суспільного життя відповідними характеристиками виховної позиції, на думку психолога А. Петровського, мають бути:

– мета: сприяння становленню і розвитку особистості вихованця;

– у спілкуванні з дітьми вчитель дотримується принципу: «Не поруч і не над, а разом»;

– основна лінія поведінки: не притягувати вихованця до деяких задалегідь відомих стандартів, а координувати свої очікування і вимоги, максимально розгорнути можливості особистісного росту учня, що помічаються під час спілкування;

– способи спілкування: розуміння, визнання і прийняття іншого.

Особистісно орієнтовані виховні технології вбачають у дитині повноцінного партнера, допомагають їй знайти себе. Впровадження особистісно орієнтованої технології виховання відкриває широкі можливості розвитку глибинних духовних потенцій дітей, виховання у них гуманізму як стійкого ставлення до навколишнього світу [4, 5]. Технологія особистісно орієнтованого підходу дозволяє усвідомити ціннісну природу власної особистості, інших людей, якої б раси чи національності вони не були, переживати ціннісне ставлення до рідної землі та природи [6].

У наш час особливо актуальним є фундаментальне методологічне положення українського психолога Г. Костюка, що «виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості... виховувати – це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості і керувати здійсненням накреслених проєктів» [7].

Отже, постає необхідність підвищення розвивальної ефективності виховання, оптимізації процесу керування виховною діяльністю дитини. А це пов'язано зі створенням і використанням якісно нових виховних методів. Останні повинні ґрунтуватись не на механізмі зовнішнього підкріплення (заохочення і покарання), а на рефлексивно-вольових механізмах, механізмах співпереживання і позитивного емоційного оцінювання, які апелюють насамперед до самосвідомості та до свідомого, творчого становлення людини до суспільних норм і цінностей. Такі методи й можна кваліфікувати, як «виховними технологіями особистісної орієнтації».

Виховна дієвість особистісно орієнтованих технологій залежить від тієї методологічної основи, яка безпосередньо визначає характер їх практичного розгортання і конкретизується в сукупності взаємоузгоджених принципів. Ці принципи, визначені І. Бехом у книзі «Виховання особистості» [5] і є провідними для функціонування особистісно орієнтованих технологій виховання:

1. Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій. У педагогіці виховну ситуацію пов'язують, як правило, із конфліктом, проблемою, де вихованець ставиться в умови вільного морального вибору (причому завжди передбачається кілька можливих варіантів поведінки). Особливість подібних ситуацій полягає в тому, що їх розв'язання розраховане лише на активність школяра.

Наш підхід до проблеми виховних ситуацій полягає в активному впливові вихователя на вихованця, аби той більш-менш свідомо сприймав моральні вимоги. Звідси виховна ситуація – це соціальні умови, за яких дитина у стосунках із дорослим засвоює соціальні норми поведінки. Правильно побудована виховна ситуація має спонукати дитину до дії. Це відбувається завдяки створенню психологічних умов її емоціогенності, які сприяють формуванню у вихованця емоційних знань про моральну норму – таких знань, які емоційно переживаються, набувають особистісної значущості.

2. Принцип особистісно розвиваючого спілкування. Вводиться у зв'язку з тим, що оволодіння виховною ситуацією є результатом специфічних стосунків між вихованцем і вихователем, який вносить у неї соціальний аспект. Його дія виявляється в ході спілкування. Але тільки особистісно розвиваюче спілкування спроможне залучити вихованця до суспільних цінностей. Воно передбачає те, що вихователь розуміє, визначає і сприймає особистість дитини, вміє стати на позицію вихованця. Подібне спілкування несумісне з погрозами, образою, покаранням. Воно формує погляд на дитину як на рівноправного партнера в умовах співпраці і відкидає маніпулятивний підхід до неї. Доцільно враховувати, що рівність у спілкуванні вихователя й вихованця не є абсолютною, оскільки у них різні психосоціальний розвиток, досвід, обсяг знань, соціальне становище і статус.

У побудові виховного процесу важливо враховувати, що ефект впливу слова дорослого на дитину не завжди буває позитивним. Не завжди пояснення суті суспільно значущого вчинку, приведе до засвоєння певної поведінкової норми. У зв'язку з цим постає проблема підвищення регулятивної функції слова. Одним із засобів підсилення її є наочні опори, які мають бути пов'язані зі словом. Саме вони демонструють дитині ті чи інші способи моральної поведінки.

3. Принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості. За особистісно розвиваючого спілкування, в якому реалізуються суб'єктні стосунки між дорослим і дитиною, вона має вміти стати на позицію іншої. Це провідний компонент процесу співпереживання, розвинена форма якого має два пізнавальних компоненти: вміння вирізнити й назвати емоції, які переживають інші люди, і прийняти чужу позицію. Емоційний компонент – це здатність до душевного відгуку. Співпереживання завжди пов'язане з емоційними стосунками між двома суб'єктами. Та тільки багаторазові емоційні переживання узагальнюються і пов'язуються не з конкретною людиною як об'єктом вчинку, а з самим способом моральної дії, що закріплюється у відповідне етичне поняття. Це узагальнене емоційне ставлення до змісту ситуації, події, явища і є моральною властивістю, що регулює поведінку особистості.

4. Принцип систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків. Результатом процесу морального виховання є сформованість у вихованця сукупності вчинків, тобто таких моральних дій, які характеризуються усвідомленістю суспільно значущих мотивів. Витоки особистісних вчинків пов'язані із зіткненням розвинених форм поведінки, з якими дитина стикається в житті, з примітивними формами, що характеризують її власну поведінку. Щоб таке зіткнення давало позитивні наслідки, вихованця треба вчити

систематично сприймати й аналізувати результати власних і чужих вчинків. Це допомагає усвідомлювати моральні норми, сприяє формуванню здатності передбачати згадані результати й позитивно позначається як на виробленні навичок поведінки, так і на подоланні миттєвих прагнень, станів, бажань.

Особистісно орієнтована технологія виховання базується і функціонує на поєднанні комплексу розглянутих вище принципів і вимог особистісно орієнтованого підходу. Завдяки її застосуванню створюються оптимальні умови для самореалізації особистості, адже вихователь ціннісно ставиться до учня, визначає його індивідуальність, спілкується з ним на позиціях взаєморозуміння та розкриття здібностей, що стимулює розвиток гуманістичної моральності і вихованця, і педагога.

Виховний вплив, який забезпечується особистісно орієнтованою технологією, вимагає від педагога чіткої постановки завдань розвитку дитини та визначення напрямів їх реалізації відповідно до бажань, потреб, здібностей кожного школяра. Вихід на технологічний рівень проектування виховного процесу робить педагога високопрофесійним спеціалістом; дає йому можливості творчого пошуку та моделювання відносин з вихованцями, виступає альтернативою формалізму; значно підсилює роль особистості школяра, відкриває нові можливості самовдосконалення та реалізації його здібностей. Особистісно орієнтована технологія виховання являє собою своєрідну «оболонку» – простір, в якому комфортно як педагогу, так і вихованцю. Особистісно орієнтована технологія виховання забезпечує усвідомлення самоцінності кожної особистості у системі взаємовідносин з іншими людьми та світом, що приводить до актуалізації потреби у самовдосконаленні шляхом здійснення особистісного самовиховання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у підсумку відмітимо, що особистісно орієнтована технологія створює максимальні можливості для життєвого самовизначення особистості, що означає розкриття перед нею світу людських взаємин у всій її складності й суперечливості, вирішення тих моделей взаємодії людей, які можуть вести до успіху. Особистісно орієнтована технологія виховання надає можливість вихованцеві краще функціонувати як особистість. Стратегія побудови виховного процесу в площині особистісного підходу мусить визначатися науковим розумінням внутрішніх закономірностей розвитку особистості в онтогенезі, а не ґрунтуватися на зовнішній доцільності, коли традиційні методи покарання та заохочення приховують складні виховні проблеми.

Перспективами подальших досліджень є виховання з використанням особистісно-орієнтованих технологій під час підготовки майбутніх учителів.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Сембрат А.Л. Историчний аспект особистісно орієнтованого підходу у вихованні / А.Л. Сембрат // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. — Харків, 2005. — № 14. — С. 51–58.
2. Бондаревская Е.В. Смыслы и стратегии личностно-ориентированного воспитания / Е.В. Бондаревская // Педагогіка. — 2001. — № 1. — С. 17–24.
3. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості / В. В. Рибалка. — К., 1996. — 380 с.
4. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 124–129.
5. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І.Д. Бех. — К.: ІЗМН, 1998. — 204 с.
6. Кононенко О.Л. Плекаємо у дитини життєдайне само становлення / О.Л. Кононенко // Дошкільне виховання. — 2002. — № 2.
7. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. — Київ, 1989. — 270 с.
8. Джури́нский А.Н. История зарубежной педагогики: учеб. пособ. для вузов / А.Н. Джури́нский. — М.: Издательская группа «Форум» – «Инфра – М», 1998. — 272 с.

Надійшла до редакції 29.04.2013 р.

Сембрат А.Л. Анализ личностно-ориентированной технологии в подготовке будущих учителей

Рассматривается функционирование личностно-ориентированной технологии в воспитании, анализируются современные исследования по данной проблеме, определены ведущие принципы функционирования личностно-ориентированных технологий воспитания.

Ключевые слова: личностно-ориентированной технологии, воспитательное задание, воспитание, воспитательная технология.

Sembrat A.L. Analysis of personality-oriented technology in preparing future teachers

This article describes the operation of personality-oriented technology in education, the basic principles of personal technology-oriented education.

Keywords: personality-oriented technology, educational mission, education, educational technology.